

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

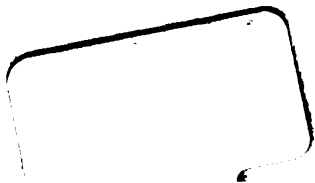
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

GRAD
EREN
396
BUHR

B 1,211,562

5

1

1

2

3

ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՅԼ

ԲԱՐԻՈՔՍԱՆ ԱՋԳԻՍ ԼԱՅՈՑ
Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ

(347
3-4)

ԳՐԵԱՑ

1. ՊՕՂՈՍ Վ. ՊՕՏՆՈՒԵՐԻԵԱՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ

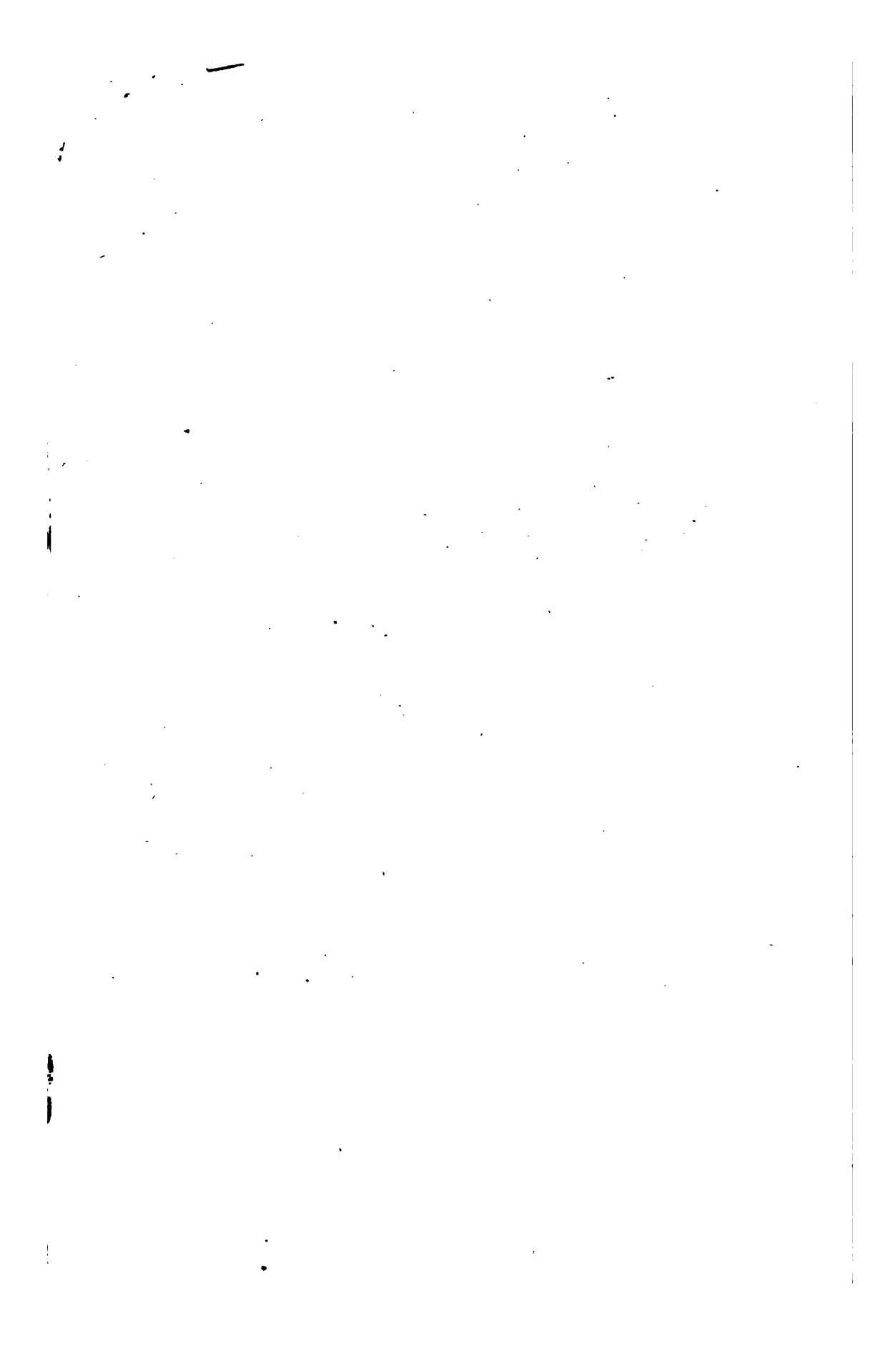
ՅԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՊՕՂՈՍԻ ԲԻՐԵՃԵԱՆ
ԲԵՐԱ, ՇԻՇԼԻ ՓՈՂՈՑ ԹԻԻ 5
= 1878 =

ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՅԼ

ԲԱՐԻՈՒԲՄԱՆ ԱԶԳԻՍ ՀԱՅՈՑ

Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ

1878

ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՅԼ

ԲԱՐԻՈՔՄԱՆ ԱԶԳԻՍ ՀՄՐՈՑ

Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ

Ահաւասիկ, Ազգայինք և Հայրենակիցք իմ, ահաւասիկ լուեցին շառայիւնք և բոմբիւնք հրազինուց . ահաւասիկ ահեղ և մեծ բանակները դադրեցան իրենց արշաւանքներէն, որոնցմով Հայաստան աշխարհ ոտնակոխ եղել . ահաւասիկ հանգչեցան հուրն ու սուրը, որ բոլոր երկիրը լափեցին, քաղաքներ կործանեցին և դաշտեր ապականեցին . Ո՛հ ինչպի մարդիկ սպանուեցան, որչափ ալ 'ի գերութիւն վարեցան . ինչեր չհանդիպեցան ինչուան հիմայ Հայաստանի մէջ . ո՞րպիսի հարստահարութիւններ չկատարուեցան յերեսաց անգութ և աւազակաբարոյ ազգաց, ինչպէս Քրդաց և Չէրքէզաց, և յերեսաց անսանձ պատերազմող ասպատակողաց և կաշառակուրծ գործակալաց ոմանց :

Այսպիսի անտանելի դրկանաց ու չարչարանաց չը կրնալով համբերել շատ մը ժողովուրդք, իրենց տուներնին, քաղաքնին ու գիւղերնին թողլով՝ մերկ ու կողոպուտ ցրուեցան, լեռներուն և փապարներուն մէջ ապաւինեցան, վերջին և անտանելի աղքատութեան հասան, հողի և մոխրի վերայ նստեցան, և աղբիւրի պէս աչուրներնէն արտասուք վազցնելով սաստիկ կը գոչեն և կ'աղաղակեն . — Ո՛հ Հայրենակիցք և Արենակիցք մեր՝ պանդուխտք յօտար երկրի, դարձէք նայեցէք անգամ մը, թէ արդեօք տեսնուեցան աշխարհիս վերայ մեր քաջած տառապանաց նմանները — :

Այո՛, այո՛, այսպէս են մեր Ազգայնոց հանապազօրեայ ողբն ու աղաղակը և ցաւազին հառաչանքները :

Ո՞ր քարացեալ սիրտ արդեօք պիտի ամենի լսելով չկակեղիր ու չչարժիր : Ի՞նչպէս Հայ սիրտ մը՝ երբ Վոսփորին ծովեզերեայ, գեղեցիկ սեղերուն և փառաւոր շէնքերուն մէջ հանգիստ կը բնակի, կրնայ՝ անտարբեր մնալ Հայաստանի թշուառութեանցը վերայ : Քան լիցի եղբարք իմ՝ Կոստանդնուպօլսոյ Հայազգի բնակիչք, որ այսպիսի սրտատուչ ողբոց և աղաղակաց ահանջ չտամք կամ՝ չլսելու զարնեօք : Պէտք է ամենուս ժամ մի յառաջ փութալ, և դորձով յօդնութիւն հասնիլ ողորմելի աղագային եղբարց մերոց, որոնք վերջին աղքատութեան մէջ հալածու մաշած, խեղճ ու սկեռպառ պէքերնին դէպ ՚ի մեզ դարձուցած շատ գարեւի ՚ի վեր մեր օգնութեան կ'սպասեն : Եւ մեք համազգի եղբարքս կըրնամք անդործ և գատարկ կենալ . կը յուսամք արդեօք որ առանց մեր աշխատութեան իջնայ երկինքէն անոնց համար մանանայն ու լորամարդին :

Արգարեւ ասանկ գժբաղգ և դժնդակ ժամանակի մէջ Ազգս բարբաւոր գտնուեցաւ և մխիթարութիւն մի ունեցաւ : Վասն զի ունեցաւ գործոցն գլուխը Կոստանդնուպօլսոյ Պատրիարք Ամենապատիւ Ներսէս Սրբազան Արքեպիսկոպոսը, և անոր գործակից ազգասէր և ժիր Եկեղեցականներ և Աշխարհականներ, որք բարեկէր գիտմամբ գիշեր ու ցերեկ աշխատեցան Ազգին յօգնութիւն հասնիլ ու ձեռն սալ ողորմելի Ազգայնոց, որպէս զի ազատեն զանոնք Հայաստան աշխարհին հարստահարողներէն : Եւ այս վսիւճանաւ տհա ճանապարհորդեցին յԵւրոպա, Կայսերաց և Թագաւորաց պալատները մըտան, իմաստուն և առաջին Քաղաքագիտաց հեա խօսակցեցան, Կերոպական մեծի Ատենին՝ ճշմարտութիւնը իմացուցին, և կարող եղան ամենուն մտաց մէջ հաստատել թէ — Աշխարհիս վերայ կոյ Հոյրաստան աշխարհ ու Հայոց ազգ մի — որուն նեղութիւնները մեծ են, որ օժանդակութեան կարգաւ է, որուն դատը պաշտպանուելու արժանի է : Եւ ահա այսպիսեաց փութով և աշխատութեամբ նաեւ Օսմանեան Պետութիւնը, որց

հովանաւորութեան ներքեւ կը զանաւորուիմք, այս օրերն Պէրլին մայրաքաղաքին մէջ կնքուած դաշնագրութեան 61⁰։ Յօդուածոցն զօրութեամբը յանձնառու ելեւ և հանդիսապէս խոստացաւ՝ թէ բովանդակ Հայաստան աշխարհին մէջ, և ուր որ Հայք բնակած են, պիտի վայելել սոյ Հայոց կենաց և ընչից և պառույ ապահովութիւնը, և բարւոք կառավարութիւն մը . և Եւրոպիոյ վեց մեծ գաշնակից Պետութիւնք երաշխաւոր եղան այսմ, և Անգղիական տէրութիւնն ալ առանձին գաշնագրով մը իւր մասնաւոր հսկողութիւնն աւելցուց։ Այժմ մեր ամենուն իղձն ու փափաքը միմիայն նոյն խոստմունքին գործագրութիւնը ժամ մի յառաջ տեսնելն է, որպէս զի մեր ողորմելի ժողովուրդը քիչ մը շունչ և ոգի առնու, և մեք ալ մեծամեծ օգուանելու կարենալք քաղել ՚ի ներկայս և յապագայս . — միայն թէ դիտանալք ժամանակին պահանջածին հավկնստ աշխատիլ և գործել։

Մեզի ուրեմն աւրիչ բան չմտար, բայց եթէ գործել, և միշտ գործել, և շատ գործել, և ժամ մի յառաջ յօգնութիւն հասնիլ ՚ի Հայաստան բնակող Ազգայնոց, դարման տանիլ անոնց աղքատութեան, հնարքներ մտածել Հայաստանի բարւոքման, զանոնք գործագրելու մեն կերպ միջոցներով, և ահա այս նպատակաւ է, որ ես ալ կը փութամ առաջի դնել Ազգիս միջոց մը, զոր կ'անուանեմ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՅԼ ԲԱՐԻՈՒՔՄԱՆ ԱԶԳԻՍ։

Արեւուն լուսէն աւելի յայտնի կը տեսնուի, թէ վերջին աստիճան և անտանելի աղքատութիւնը տարածեալ է բոլոր հայաբնակ աշխարհին մէջ, և մեք չունիմք ոյնչափ հարստութիւն՝ որով կարող ըլլամք բաշխել առատօրէն անոնց կարօտութիւնը լիցնելու համար, թէպէտ և այդ նպատակին հասնելու և ոչ իսկ արծաթով և ոսկւոյ հանքերը բուսական կ'ըլլան։ Պետութիւններ երկրիս խորին անդունդները խցնելով, և շատ մը մարդիկ մահուան ճանկին զոհելով, դուրս կը հանեն անկէջ ագնիւ մետաղները։ Այլ մեր գանձերը երկրիս երեսին վերայ

ժածկուած կը կենան . բաւական է որ հայազգի հողա-
գործը երկթիզ խորութեամբ հողը վեր 'ի վայր գար-
ձընէ , և ահա իսկոյն կը գտնէ հարստանալու աղբիւր
մի . Հայաստանին արգաւանդ գաշտերը , պարտաւ հո-
վիտները , բարերեր ձորերը , գեղեցիկ բլուրները , ուր
քաղցր զեփիւռք կը փչեն , ուր առուակներ կը վազեն ,
ուր մեծամեծ գետեր կ'անցնին , եթէ ինչպէս որ պէտք
է մշակուին , կրնան հողագործին ճակատին քրտանց փո-
խարէնը հատուցանել առատ բերքերով ընդ միոյ երե-
սուն և վաթսուն և հարիւր իսկ :

Վասնորոյ Առաջին քայլ բարւոքման ազգիս Հայոց
'ի Հայաստան աշխարհի' մի միայն երկրագործութեան
նախակրթական վարժարանաց հաստատութիւնն է : Ըստ
իս ասկէց ուրիշ ճար ու փրկութիւն չկայ Ազգիս աղ-
քատութեան երեսնէն ծագած վշտերէ և տառապանք-
ներէ ազատելու համար , և այս երկրագործութեան
նախակրթական վարժարանքս միայն երջանիկ պիտի ը-
նեն մեր աղքատին դժբաղդ ժողովուրդը : Ասիկայ ըստ
իս ամենէն ընկալեալ ճշմարտութիւն մի է , և հարկ չը
կայ որ երկար խօսքերով զայն սպացուցանելու աշխա-
տիմ : Գործը նոյն վարժարանները հաստատին է , և
այս նպատակին համեմուտ համար ալ ամենահարկաւոր
միջոցը պատրաստ դրամն է :

Հնար է որ մէկ ունեւոր և ազգասէր անձ մը իւր
հարստութեամբը այնպիսի վարժարան մը հիմնարկէ և
անոր կարեւոր հասոյթն ու եկամուտն ալ սահմանէ .
սակայն դժուարին է մասնաւոր անձէ մը սպասել գործ
մը , որ աւելի դիւրութեամբ մանր հանգանակութեանց
և փոքր նուիրաց գումարուելովն կրնայ 'ի գլուխ ելլալ .
Ասոր համար շուտով և ժամանակ չկորուսանելով պէտք
է Ազգային Երկրագործական Ընկերութեան մը հաստատել ընդ
դիւաւորութեամբ Ամենապատիւ Ներսէս Սրբազան
Պատրիարքին կոստանդնուպոլսոյ , որ առանձին կանո-
նադրութիւն և Մատակարար ժողով մը ունենայ , և
անգամք ժողովոյն ըլլան արք վկայեալք 'ի հաւատար-

մութեան , յաջողակք 'ի մատակարարութեան և հմուտք երկրագործութեան խնդրոց : վասն զի քանի որ մարդ մը ազգօգուտ ձեռնարկութեանց մէջ ապահովութիւն չտեսներ՝ վատահումութիւն չունենար և բնաւ երբէք չյօժարիր առատաձեռնել իւր նուէրը : Պէտք է ևս որ սոյն Մատակարար ժողովը պարտաւոր ըլլայ համար տալ ընկերութեան ժողոված գրամոց , վարժարանաց ծախքին , աշակերտելոց թուոյն և ընկերութեան ուրիշ այլ և այլ հանգամանաց և գործոց վերայ , և միանգամայն փոյթ տանի՝ որ երկրագործութեան նախնական վարժարանները բացուին Հայաստանին այլ և այլ գաւառաց մէջ , և մանաւանդ ուր որ քիչ ծախքով մեծ օգուտ քաղելու յոյս կը տեսնուի :

Ընկերութեան բաժնին համար բաւական է տարեկան արծաթ քսաննոց Մէճիտիէ մը հատուցանել : Աւելի նուէր առատաձեռնել ուզողները կրնան աւելի բաժին առնուլ : Եւ որոնք որ մշտնջենաւոր ընկեր կամին գըրուիլ , իբր նոյն գումարին գրամագլուխը մէկ անգամ միայն չորս Օսմանեան հարիւրնոց ոսկի պիտի վճարեն :

Արդ՝ ինչպէս որ կ'ստուգեն , եթէ մայրաքաղաքիս մէջ երկու հարիւր հազարէն աւելի Հայազգի հաստատուն բնակիչք կան , և ազգային գաւառացի գործաւորք և սպասաւորք յիսուն հազարէն աւելի կը հաշուին , արդեօք մեծ և անկարելի բան մի է որ երկրագործական ընկերութեան բաժինքն յիսուն հազարի հասնին : Թողունք բովանդակ աշխարհիս չորս կողմն ցրուեալ Հայոց ազգը : Թէ որ անոնք ալ յօժարելու ըլլան տարին միանգամ արծաթ Մէճիտիէ մի հատուցանել իրենց ազգակցաց երջանկութեան համար , այն ատեն երկրագործական ընկերութեան ապագայն շատ աւելի փառաւոր և արդիւնաւոր կրնայ ըլլալ : Եբք յետին աղքատութեան մէջ հալած և մաշած հայրենակից թշուառ եղբարք արտասուալից աչօք միշտ , — Տղորմեցարձօք , ողորմեցարձօք — կը գոչեն և կ'աղաղակեն , որպիսի քարեղէն սիրտ պիտի ըլլայ արդեօք որ 'ի գութ չշար-

ժի, և տարին մէկ անգամ այդպիսի ջնջին նուէր մը հաստատեցանելու գլխնայ :

Ենթադրելով ուրեմն՝ որ բաժինք Բնկերութեանս գոնէ յիսուն հազարի համին, ամեն տարի տասն հազար Օսմանեան ոսկի կրնամք յուսով : Այս եկամտով առաջին տարին առ նուազն երեք կամ չորս վարժարանք կրնան բացուիլ, յառաջուց ընդարձակ և պարարտ երկիր գնելով իւրաքանչիւրին համար, որ բաւական ըլլայ ըստ ամենայն մասին պահպանել և կերակրել զէթ քառասուն աշակերտս : Ծախքերը ընդարձակելու հարկ չկայ, վասն զի վարժարանները պիտի շինուին անգարդ և միայրակ, միայն հարկաւոր շինութեամբ ըստ տարազու դաշտական կենաց, և անոր պիտոյից սահմանէն դուրս չելլելով : Ինչպէս որ ստորեւ աւելի ընդարձակ պիտի բացատրեմք Բնկերութեան վարժարանաց կանոնադրութեան համառօտութիւն մը ներկայացնելով :

Մինչեւ ցայսօր շատ մը բնկերութիւնք հաստատուեցան Ադդիս մէջ կերպ կերպ վարժարաններ բանալու համար . չեմ կրնար ըսել թէ անպտուղ եղան, սակայն այնչափ օգուտ չկրցան ցուցնել՝ ինչչափ որ կ'ըստպատուէր . և բնկերութիւնները ցրուելուն պէս, շուտով դպրոցներն ալ խափանուեցան : Ասոր պատճառը ուրիշ բան չէր, բայց եթէ եկամուտ չունենանին : Ասոր համար երկրագործական Բնկերութեան Մատակարար ժողովն, ինչչափ որ ալ իւրաքանչիւր վարժարանին համար բաւական երկիր պիտի գնէ, 'ի վերայ այսր ամենայնի պէտք է որ հոգայ ամեն տարի հաստատուն եկամուտներ ալ յաւելուլ վարժարանին պահպանութեան համար՝ իր ունեցած յատուկ երկրէն զատ :

Այդ գնելու երկիրն չափը որոշելու համար ալ պէտք է գիտնալ, որ երկրագործական արուեստին հրմուտք տարին մէկ աշակերտին ապրանաց համար յիսուն արտավար (տէճնլում) երկիր կը հաշուեն, յետագայ կերպով բաժնելով անոնց արդիւնքը և գործածութիւնը .

Երկու արտավար ցորենոյ համար 'ի կերակուր :

Երկու արտավար գետնախնձորի (բաթաթ) և երկու արտավար այլ և այլ ընդեղինաց և բանջարեղինաց համար :

Երկու արտավար այլ և այլ ընդեղինաց և բանջարեղինաց համար :

Երկու արտավար դարիի և վարսակի համար ՚ի պէտս անասնոց :

Երկու արտավար կտաւատի և բամզակի համար :

Իսկ մնացեալ քառասուն արտավարքն կենդանիները արածելու, փայտի և ածխոյ, և ամեն տարի փոփոխակի վարուցանի գործածելու և մշակելու համար : Ըստ այսմ հաշոյ մէկ վարժարանին քառասուն աշակերտաց համար առ նուազն երկու հազար արտավար երկիր պէտք է, որոյ մէջ անտառ ալ գտնուի : Վերոյիշեալ տասն հազար արտավար երկրին վարուցանի որոշեալ մասը հերկելու համար վեց զոյգ եղինք պէտք են, և դարձեալ ուրիշ հարկաւոր կենդանիք վարժարանին և ագարակին ծառայութեան համար :

Իւրաքանչիւր վարժարանին մտեղէնի և կաթնեղէնի և բրդեղէնի պէտքը լեցնելու համար, — ենթադրելով որ առաջին տարուան մէջ տասն և քսան աշակերտք պիտի ընդունուին —, պէտք է գնել երեք հարիւր ոչխարս և քսան կովս, որոնք՝ մէջէն հիւանդութենէ մեռածները զեղչելով և միւս կողմէն տարուէ տարի շատնալին հաշուելով, կարող ըլլան աշակերտաց բազմութիւնը կերակրել մսով, կաթամբ, մածունիւ, պանրով և այլն . և զգետտաւորել մուշտակով, մորթով, կաշուով, ասուով և այլն : Հմուտք արհեստին իւրաքանչիւր աշակերտին մէկ տարուան մէջ ուտելու միսը իբր երեք ոչխար կը հաշուեն :

Երկրագործական վարժարանաց աշակերտք բառական է որ չորս տարի միայն մնան վարժարանի մէջ : Իրենց ուսմանց ընթացքը աւարտելէն վերջը կը գառնան իւրաքանչիւրն իւր գիւղը կամ գիւղաքաղաքը, ու հոն կը մշակեն, կը սերմանեն և կ'ուսուցանեն իրենց գիւղակցաց ինչ որ տեսին, լսեցին և ուսան : Եւ այս

պէս բաղմամբիւ թշուառ ընտանեաց վերստին կենդանութեան պատճառ պիտի ըլլայ Երկրագործական Ընկերութիւնս : Ասկէց աւելի ի՞նչ ուրախութիւն Ազգասիրի մը . ի՞նչ աւելի մխիթարութիւն սրտի մը , բայց եթէ գիտնալ , որ իւր պղտիկ նուէրովը այսպիսի մեծ օգտի մը գործակից կ'ըլլայ :

Թէ որ ասանկ է , ի՞նչ բանի կ'սպասեմք . ի՞նչու պարապ տեղ ժամանակնիս կը կորուսանեմք . ի՞նչու ամեն փոյթ և ջանք 'ի գործ չեմք դներ ժամ մի յառաջ այս գերօգտակար Երկրագործական Ընկերութիւնը հաստատել , որով բովանդակ ազգ մը անտանելի աղքատութեան վիշտերէն ազատի : Ի՞նչ դժուարութիւն կայ արդեօք . ըստ իս և ոչինչ . և ասկէց աւելի դիւրին գործ մը չկրնար ըլլալ . ինչու որ , նաեւ գործաւոր մը , սպասաւոր մը , բեռնակիր մը կրնայ տարուան մէջ արծաթ քսաննոց Մէծիտիէ մը հատուցանել , եթէ միայն շաբաթէ շաբաթ քսան արծաթ ֆուտ տալու ըլլայ , մանաւանդ եթէ ալ աւելի պակաս . վասն զի շաբաթը քսան արծաթ ֆուտ մէկը կ'ընելով , տարուան մը մէջ 26 դահեկան կը ժողվուի :

Ինչպէս որ յառաջուց ըսի , դարձեալ զնոյնն կը կրկնեմ թէ , պէտք է որ այս Ընկերութեանս գլուխը անցնին այնպիսի Եկեղեցականք և Աշխարհականք , որոց վերայ ժողովուրդն վստահ և ապահով է , և որոց միշտ յարգ և պատիւ ընծայած է . վասն զի ես ինքս այս ըսածս շատ անգամ աչօքս տեսի , և փորձով ստուգեցի : Այն անձինքներն , որոց վերայ ժողովուրդն վստահ էր , քիչ օրուան մէջ շատ դիւրութեամբ մեծ գումարներ ժողովեցին 'ի նպատտ ազգային գործողութեանց : Բայց պէտք է որ Ընկերութեան գլուխը գտնուին այնպիսի անձինք , որք ուրիշ առթից մէջ ալ յաջողակութիւն ցուցած են . և 'ի մասնաւորի երկրագործական զբաղմանց պարապած ըլլան : Այսպիսիներ Ազգիս մէջ չեն պակսիր . և թէպէտ երկրագործական ուսումն բաւական տարածուած չէ մեր մէջ , բայց կան այնպիսիներ :

որոնք Երկրագործական հաստատութեանց գլուխն անցնելու կարող են : Թէպէտ և շատերուն անունները կրնայի հոռ շարել, բայց առ այժմ՝ բաւական ըլլայ յիշատակել Մեծապատիւ Խաթիմարածեան Գէորգ, Ամասեան Յակովբ և Երամեան Յովակիմ էֆէնտիները, որոնք՝ ինչպէս նաև ուրիշներն ալ, կրնան Երկրագործական վարժարանաց Տեսչութիւնը կամ վերին հոգը ստանձնել և ամենայն գոհութեամբ կատարել : Եւ ստոյգ իրենց փափաքն ալ այս է, որ Արեւելքին մէջ Երկրագործութեան արուեստը յառաջացնեն և ծաղկեցընեն, որ է աղբիւր ամենայն բարեաց :

Միթէ մեք, Սիրելիք, այնչափ անզօր, այնչափ բըթամիտ և այնչափ անկարող ազգ մի իցեմք, որ չկարենամք այսչափ դիւրին և օգտակար ձեռնարկութիւն մը 'ի գլուխ հանել : — Քան լիցի, Հայազգի Եղբարք : Փութասցուք ուրեմն հաստատել Երկրագործական ընկերութիւնը, և կարգել անոր առաջին Մատակարար ժողովը : Նախսնձաւոր ըլլամք յԵրոպա և յԱմերիկա հաստատուած մեծամեծ ընկերութեանց, և անոնց ժողովարարութեան հետեւիմք, որ ինչչափ դիւրին, այնչափ ալ արդիւնաւոր է : Չանազան ընկերութիւններ, որոց անունները տալ երկար կ'ըլլայ, ամեն տարի միլիոնաւոր Ֆրանք կը ժողովեն այսպիսի դիւրիմաց և դիւրակատար ոճով : Ամեն քաղաք, ամեն գիւղ, ամեն թաղ պաշտօնեայներ կարգած են, որք հազարապետի, հարիւրապետի և տասնապետի պաշտօն կը վարեն : Տասնապետներն իրենց յանձնուած տասը անձանց նուէրը ժողովելով հարիւրապետին կը յանձնեն : Նոյնպէս հարիւրապետներն ալ իրենց յանձնուած տասն տասնապետաց հանդանակութիւնը ժողովելով կը յանձնեն հազարապետներուն, և ասոնք ալ ընկերութեան կեդրոնական արկեղ հետ հարկաւոր յարաբերութիւնները կը կատարեն : Նոյն ընկերութիւնները դատած են գործունեայ և եռանդուն անձինքներ, աշխարհակոնք և եկեղեցականք, տիկնայք և օրիորդք, որոնք ըստ չափու կարողութեան

իւրեանց կ'աշխատին այսպիսի ժողովարարութեանց ամենայն փութով : Ի՞նչու չկարենամք գտնալ մեք ալ մեր Ազգին մէջ՝ օտար ազգաց նման փոյթեանգն և աշխատասէր անձինք . մանաւանդ թէ մինչ Եւրոպոյի և Ամերիկայի ընկերութիւններէն շատերը իրենց նուիրաց և փութոյն ենթակայ ըրած են օտար ազգերը , մեք նոյն իսկ մեր Ազգին համար պիտի աշխատիմք և սոյն Երկրագործական ընկերութեան միջոցաւ մեր հայրենակցաց աչքին արտասուքը պիտի սրբեմք . մեր ազգայնոց յետին խեղճութենէ ազատելոյն համար պիտի ընծայեմք մեր գուղնաքեայ նուէրը , առանց ամենեւին մեր անձնական շահուն և գիւրութեան մնասմը հասցնելու կամ նուազութիւն մը պատճառելու : Երբոր կը մտածեմք իւրաքանչիւր աստիճանի անձանց օտարուան մը մէջ ըրած ծախքը . երբոր կը տեսնամք , թէ ինչ գումարներ կը վասնէ իւրաքանչիւր գք իւր գուարճութեանց և գրօսանաց , զարդուց և պճնանաց , և շատ մը աւելորդ ծախուց համար . երբոր կ'իմանամք որ ամեն հարուստ , ունեւոր , արհեստաւոր և վաճառական , առանց դժուարութիւն մը զգալու , իւր աւելորդ ծախուց հազարին կամ հարիւրին մէկը պակտեցնելով կրնայ իւրաքանչիւր տարին իրեն ընտանեաց մարդագլխոյն համեմատ Մէճիտիէ մը տալ : Նոյնպէս կանայք , օրիորդք իսկ իրենց զարդարանքներէն մանրիկ կտոր մը պակտեցնելով նոյնը կրնան հայթայթել : Գործաւորին և սպասաւոր ծառային համար ալ ինչպէս վերը ըսինք , շաբաթը տասնուհինգ կամ քսան բարայի խնայողութիւն միտ օտարին Մէճիտիէ մը ճարելը . և այդ գումարը Հայաստանի թշուառ ազգայնոց երջանկութեան և բարօրութեան համար պիտի նուիրեն :

Կարծեմ թէ երբ իւրաքանչիւր Հայազգի իմանայ անգամ մը Երկրագործական ընկերութեանս ազնիւ նըպատակը . երբ գիտնայ թէ ի՞նչ պզտիկ նուէրով ի՞նչ մեծ օգուտ պիտի քաղուի , չկրնար ամենեւին իւր մտաց մէջ երկբայիլ , և չյօժարիլ իւր ազգասէր

զգացմանց տարեկան տուրքը և հարկը հատուցանել, թի դիւրութիւն իւր ողորմելի համազգեաց : Ես որ զԱզգս ճանչցած եմ, ես որ այսչափ տարւոյ փորձառութեամբ գիտեմ թէ ի՞նչ է իւր զգացումը, և ի՞նչ է իւր կարողութիւնը, զստահ եմ թէ պիտի չգտնուի մէջերնէս անձ մը որ ընկերութեանս մասնակից չըլլայ . և տարիէ մը ետքը մատով պիտի ցուցուի այն Հայը, որ այդչափ պզտիկ նուէր մը այդպէս աղնիւ և ազգօգուտ նպատակի մը համար զլացած ըլլայ :

Երկրագործական ընկերութեան ընթացքը ժամ մը յառաջ գործադրելու համար ուրիշ միջոց մ'ալ կ'առաջարկեմ . և այնպէս կարծեմ թէ նոյն առաջարկութիւնը Հասարակութենէն դիւրաւ ընդունելութիւն գիտի գտնայ : Հայաստանի մէջ բազմաթիւ հին և անուանի վանքեր կան, որոնց թիւը՝ գիտցողներուն զուրցածին նայելով, երկու հարիւրէն պակաս չէ : Ասոնք բաւմեծի մասին մեծակառոյց և հոյակապ շինուածներ են, որոնց մէջ վաթսուէն աւելի անձինք կրնան բնակիլ : Բայց հիմայ հազիւ թէ քանի մը Միաբանք կամ Եկեղեցականք խեղճ կերպով կ'ապրին : Վանքերը ընդարձակ երկիրներ, արտեր, ագարակներ և անտառներ ալ ունին, բայց երեւէ թողուած, անմշակ և խոզան անապատի կը նմանին . և ուր որ բոլորովին անմշակ չեն, չնչին գրունով վարձաւ տրուած են, որով ամենեւին ոչ վանքերը և ոչ Ազգը օգուտ մը չեն քաղեր . այդպիսի ընդարձակ և բազմաթիւ կալուածներէ :

Արդ՝ իմ միտքս եկածը այս է որ, երկրագործական ընկերութիւնը փոխանակ նորէն երկիր գնելու և շէնք շինելու, որ միշտ արտաքոյ կարգի ծախուց գուռ մի է և ընկերութեան ծանր բեռ, կրնայ այդ վանքերը իրենց կից և սեփհական ագարակներովը թէ ոչ ձրի, գոնէ նուազ և ինչուան հիմայ վարձուած գնով ինքն վարձու առնուել, երեսուն՝ քառասուն՝ յիսուն կամ աւելի երկար տարիներու միջոյթի մը համար . վանքին շէնքին մէջ վար-

ժարանը հաստատել, և ազարակն ալ ոչակերտաց ձեռօք մշակել. որով թէ վանքը, թէ ընկերութիւնը և թէ Ազգը մեծամեծ օգուտներ կը քաղեն: Վանաց մէջ գըտնուող Մխաբանք և կամ ուրիշ Եկեղեցականք կրնան միանգամայն իրենց վանքին մէջ մնալ, և ոչ թէ միայն աշակերտաց հոգեւորական պէտքերը հոգալ, հապա վարժարանին մէջն ալ վարժապետի և դասատուի պաշտօն վարել, որով թէ իրենց գեղեցիկ գրադմունք մի ունենալ, և թէ Ազգային ծառայութեան մէջ արդիւնաւոր ըլլալ, և ընկերութեան ալ ձեռնտուութիւն ընել: Առայժմ բաւական է երեք և չորս վանք միայն ընտրել այդ նպատակին ծառայեցնելու համար. յապագայն կը տեսնուի թէ ինչպիսի պէտք է ընդարձակել աս ընկերութեան արդեանց տարածութիւնը:

Եթէ այս խորհուրդս ընդունելութիւն գտնայ, և առաջին անգամ յարմար վանք մը գտնելու որոշողութիւն տրուի, ընկերութեան Մատակարար ժողովոյն կ'առաջարկեմ, որ 'ի հկատի առնու Տրապիզոնի մօտ եղող Յիսուս փրկիչ վանքը, զոր ես չեմ տեսած, բայց տեսնողներէն անոր վրայօք շատ քաջալերիչ տեղեկութիւններ առած եմ: Այդ վանքը՝ ինչպէս կ'ըսեն, Տրապիզոն քաղաքէն ժամ մի հեռու, գեղեցիկ բլրակի մը վերայ շինուած է: Ենքը կանոնաւոր և ընդարձակ, իբր երկու հազար քառակուսի կանգուն փակովը մէկտեղքովն ալ հոյակապ Եկեղեցի մը: Ունի նաև ամեն կերպ յարակից շինութիւններ, որոնք Երկրագործական վարժարանի և ազարակի մը կարեւորք են, ինչպէս շտեմարանք և ախոռք: Բլուրին ստորոտէն կ'անցնի գետակ մի, և վանքին մօտ Տրապիզոնէն կարին դացող կառուղի մեծ ճանապարհը: Երկիրն արդաւանդ, ամեն կերպ մշակութեան յարմար, մէկ մասը անտառ, օդը առողջ, և մէջն ալ լուսադիւր ըսուած քաղցր ջրոյ վտակը: Երկրին ընդարձակութիւնը տասնևհինգ հազար արտավարէ աւելի է: Դրից նկատմամբ պէտք է յիշել, որ Տրապիզոն ծովեզերեայ քաղաք մի է, վաճառաշահութեամբ

ծաղկեալ, ուր զանազան ազգաց նաւեր յաճախ կ'երթեւեկեն, ուր բոլոր Հայաստանի և Պարսկաստանի բերքը կ'իջնայ, ամեն կերպ դիւրութիւններ կը դրանուն, յարաբերութիւնք դիւրին են, գաւառին կուսակալը հոն կը նստի, և ամեն Եւրոպական Տէրութեանց Հիւպատոսք հաստատուած են :

Ասկէց աւելի յարմար դիրք մը դժուարաւ կրնայ գտնուիլ . այսու հանդերձ այժմ այս վանքին մէջ միայն քանի մի Միաբանք կը բնակին : Երկիրը տարեկան տասն հազար դահեկանի վարձուած է 'ի պէսս դպրոցին Տըրապիզոն քաղաքի : Երկրագործական ընկերութիւնը կրնայ ինքն վճարել, 80 կամ 100 ոսկին, և հոն իւրաւաւ յին Երկրագործական վարժարանը հաստատել, ըստ որում շէնքը պատրաստ և երկիրը ընդարձակ է :

Հայաստանի վանքերէն յուսացուած այդ օգուտը քրտելու համար, պէտք է որ Եկեղեցականք ալ իրենց մէ սպասուած դիւրութիւնը պատրաստեն, և իրենց դործակցութիւնը և ձեռնտուութիւնը ընծայեն Երկրագործական ընկերութեան Մատակարար Ժողովոյն : Յայտը մասին աւելորդ կը սեպեմ ինձ վիճակակից՝ Եկեղեցւոյ պաշտօնէից ալ առանձինն յորդոր մը ուղղել, և առանձինն իրենց ձեռնտուութիւնը հայցել :

Ինչ որ ըսեն ոմանք Եկեղեցականութեան և Եկեղեցականաց նկատմամբ, սակայն մեր Ազգին Եկեղեցականք ամեն ատեն իրենց հայրենասիրութեանը և ազգասիրութեանը լուսաւոր նշաններ տուած, և անուրանալի արդիւնքներ ցուցուցած են . և կրնամ իսկ համարձակիլ ըսել՝ թէ Ազգս պարտական է Եկեղեցականաց որոնք վանորէից շինութեամբ, դպրոցաց հաստատութեամբ, և ժողովուրդը իւր լեզուով և ծիսով հովուելով՝ Հայոց ազգութիւնը մինչեւ ցայսօր պահպանեցին : Թէ որ մէկը Ազգիս պատմութեան աչք մը նետէ, և նրկատէ վերջին հինգ դարերու մէջ Ազգին գլխէն անցած տառապանքները ու հարուածները, հուրը և սուրը, և մնչուանդն ու կրօնամոլ բռնաւորաց ձեռքէն կրածը,

պէտք է զարմանայ, թէ ինչպէս այս ազգը դեռ աչխարհիս վերայ կրցեր է ապրիլ : Եւ ստոյգ այս նկատմանց համար Ազգս Եկեղեցականաց դատուն պարտական է :

Բայց աստի այսօրուան օրս այնքան վանորայք, որոնցմէ անշուշտ կրնայ Ազգս մեծամեծ օգուտներ քաղել, անոնք ալ Եկեղեցականաց ջանիւք հիմնուեցան և պահուեցան : Այսու չեմ ուզեր ըսել թէ, ամեն բան և դործ Եկեղեցականաց սեփականութի, և կամ անոնց թողութի : Ոչ այսպէս . այլ պէտք է Եկեղեցականք և Աչխարհականք ազգովին ձեռք ձեռքի տալով 'ի միասին աշխատին մէկ սրտով և մէկ հոգւով, մէկ դիտմամբ և մի և նոյն վախճանաւ հասարակաց բարւոյն համար : Քանի որ ամեն գաւառի մէջ կան վանորայք և ընդարձակ կայուածք և բաւական արտօրայք, իւրաքանչիւր Ազգայինք կը պարտաւորին մատուցանել իրենց փոքրիկ նուէրը, ձեռնտուութիւնը, որով այսչափ ողորմելի գիւղացւոց որդիք կարենան կրթութիւն յերկրագործութեան, յուսմունս և 'ի յարակից արուեստս :

Անշուշտ նախախնամութիւնը պահեց և ինամեց այն ամեն վանքերը, որպէս զի այսօր Ազգն քիչ ժամանակուան մէջ անոնցմէ մեծամեծ օգուտներ կարենայ քաղել : Գիտեմ որ իմ առաջարկութիւնս գեղեցիկ և համոզողական հիւստուածով գրուած չէ . գիտեմ նաև թէ բազում իւրք, գործադրութեան նկատմամբ, պէտք էր ուրիշ կերպ կերպ գիտողութիւններ ընել, և միջոցները քննել, և ճանապարհները որոշել . բայց ինչ բաւական է Ազգիս իմաստուն քաղաքադիտաց ուշադրութիւնը հըրաւիրել սոյն կարեւոր կէտին վրայօք : Անոնց կը թողում որք քան զիս առաւել հմտութիւն, կարողութիւն, յարմարութիւն, միջոց և աշխոյժ ունին : Անոնց կը թողում այս գործը ձեւակերպել և հաստատել և անմիջապէս գործադրել այսօրուրնէ սկսելով . և, գոնէ առանց մերձակայ աշնան եղանակը անցունելու՝ վազընդփոյթ Տրապիզոնի վանքին մէջ առաջին Երկրագործական վարժարանը բանալ :

Յայսմ մասին որ և իցէ ջանք և անջատանք աւերարդ չէ . և հարկ է ամեն փութով աշխատիլ որ երկրագործութիւնը յառաջանայ Հայաստանի մէջ : Այս վտանանաւ մեր Հայագրի երկրագործաց , որոց վարժարանաց մէջ կրթուելոյն ատենը անցած է , անոնց ալ հիմակուանէ օգնութիւն մի ընելու փափաքելով աղաչեցի Մեծապատիւ Երամեան Յովակիմ էֆէնտիին փոքրիկ և առձեռն երկրագործութեան տեսրակ մի շարագրել՝ Հայաստանի հողագործաց գործածութեան համար : Յիշեալ Ազգասէր անձն , որ Գազդիոյ և Խտալիոյ վարժարանաց մէջ երկրագործական բարձր ուսմանց ընթացքը կատարած և վկայական ընդունած է , և հիմակ ալ Տէրութեանս Երկրագործութեան պաշտօնատեղւոյն մէջ իւր փորձառու հանճարը յայտնած է , յանձնառու եղև մօտ օրերս յիշեալ տեսրակը պատրաստել . որոյն մէջ ստորեցնել Հայ Երկրագործին՝ ցորեան , դարի , վարսակ , գետնախնձոր , եգիպտացորեն , բրինձ , կտաւաս և բամբակ մշակելու կանոնները : Կր յուսամք եթէ քիչ օրէն այն տեսրակն ալ կը հրատարակուի և կը բաշխուի ի վայելա և գիւր Հայաստանցի եղկելի եղբարց : Այդ ծանօթութիւնը տալոյս նպատակը ուրիշ բան չէ , բայց եթէ բոլոր կարող անձանց նախանձայու զութիւնը շարժել , որպէս զի իւրաքանչիւր ոք ձեռքէն եկածը ընէ իւր գիւր մէջ երկրագործութիւնը զարգացընելու համար :

Ի վերջ բանիցս նախ առ Չեզ դիմեմ պատկառելի Պաշտօնեայք Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ՝ առ հասարակ յամենայն կարգէ և յաստիճանէ : Ի Չեզ հաւատացան որորմելի ժողովրդեան ամեն հոգ և խնամքը : Չեզմէ կախաւած է անոնց երջանկութիւնը : Դուք միայն կարող էք զանոնք սփոփել , մխիթարել , և իրենց ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ երջանիկ ապրելու օգտակար ճանապարհներն ցուցանելով անոնց առաջնորդել : Պաշտօնակից Եղբարք իմ սիրեցեալք , ի՞նչ է մեր կոչումը . բայց եթէ ժողովրդեան հոգք ըստ ամենայնի : Ի՞նչ պիտի ըն-

լայ մեր նպատակը : բայց եթէ ժողովրդեան կանոնաբեալ երջանկութիւնը : Դուք Պաշտօնեայք Եկեղեցւոյ՝ դուք աւելի ի մօտոյ կը ճանաչէք գաւառաց մէջ գրտնուող Ազգիս աղքատաց թշուառ վիճակը : Այս աղքատ ժողովուրդը Ձեր բերնէն կ'սպասէ լսել թէ ո՞րն է աստուածահաճոյ և հասարակաց բարւոյն ազգօգուտ գործը, նպատակը և միջոցը : Ձեր բաժինը ժողովուրդն է և ժողովրդեան նուիրուած էք : ապա ժողովրդեան օգտին գործածեցէք Ձեր խօսքը, Ձեր ազգեցութիւնը, Ձեր միջնորդութիւնը և Ձեր օրինակը : Եւ ի՞նչ աւելի օգտակար գործ քան թէ երկրագործութեան զարգացմամբ յարմատոյ բուժել Ազգիս աղքատաց թշուառութիւնը :

Եւ Դուք, Մեծամեծ իշխանք և Մեծատունք Ազգիս, Դուք որ բարձր պաշտամանն հասած բաւական հարստութիւն ալ ունիք, անհրաժեշտ պարտք մը կայ Ձեր վերայ ալ : Ձեր ազգեցութեամբը, և զեր առատ զուարթ ձեռնտուութեամբը հայրենակից ազքատ և ուղորմելի Եղբարց ձերոց օգնութեան պիտի համնիրք : Գիտցէք որ Ձեր այս ամեն վայելած բարիքներն պարապ տեղ Ձեզի յերկնացի վերուստ ինչած և պարգեւուած չեն : Բնւտի կը պարտաւորիք Ձեր ստացած բարիքներէն փոքրիկ մաս մը՝ Ձեր լայնատարած ծախուց ծովէն կաթիլ մը շնորհել, որով ձեր այսչափ հեռւոր ողորմելի Եղբարց ազքատութեան դարման մատուցուի : Միայն Ձեր ազգեցութիւնը, Ձեր միջամտութիւնը և Ձեր ձեռնտուութիւնը բաւական է իսկոյն Երկրագործական ընկերութեան հիմնարկութիւնը պատրաստել : Եւ Ձեր ծախուց մէկ կաթիլը բաւական է Երկրագործութեան առաջին նախնական վարժարանը կանգնել : Արեւից աւելի ի՞նչ մեծ ուրախութիւն և մխիթարութիւն կ'ընայ ըլլալ հարուստ մեծատունի մը, երբոր անմեղա ըլլայ որ իր ողորմելի և ազքատ ազգայնոց որդիքներն հեռւոր Հայաստանի դաշտերէն անգագար կ'օրհնեն, և բիւր բարիս կը մաղթեն բարեբարին իւր :

եանց յաւիտեանս ժամանակաց , որ այնչափ ողորմելի ընտանեաց երջանկութեան պատճառ եղեւ :

Եւ դուք, Աղգայինք և ժողովրդականք առ հասարակ , դուք ալ ունիք ձեր աստիճանին և վիճակին համեմատ պարտաւորութիւն մը : Ձեր կարողութեան չափ Աղգին յառաջադիմութեանը պիտի օգնէք , և Աղգիս թշուառութեան գարման տանելու պիտի աշխատիք : Եւ ի՞նչ աւելի դիւրին ճամբայքան թէ Երկրագործական ընկերութեանս բաժնի մը տարեկան նուէրով ամենամեծ աղգային օգտի մը գործակից և մասնակից ըլլալ :

Վերջապէս դուք ալ , գրագէտք և ուսումնական անձինք , և դուք , որ աղգային օրագրաց՝ լրագրաց և հանդիսից հրատարակութեան կ'ղբայիք , դուք ալ կարող էք մեծամեծ օգուտներ ընել . միայն թէ սոյն ազնիւ և աղգօգուտ նպատակին ծառայեցնէք Ձեր լեզուն ձեր գիտութիւնը , ձեր գրիչն և ձեր թերթերը : Եթէ գեղեցիկ յօդուածներով ժողովրդեան միտքը լուսաւորէք , եթէ օգուտներուն բացատրութեամբը անոր վրհատեալ սիրտը շարժէք , եթէ Երկրագործական հրմտութեանց և ծանօթութեանց նուիրէք Ձեր երկասիրութեանց մէկ մասը :

Ես ինքզինքս երջանիկ պիտի սեպեմ , եթէ առաջարկութիւնս ընդունելութիւն գտնայ , եթէ ալեւորեալ հասակիս մէջ կարենամ հասնիլ այն օրուան՝ յորում Երկրագործութեան վարժարանի մը արգիւնքը պիտի տեսնուի . և սոյն ազնիւ և նախնական արհեստին մէջ մարգեալ պատանիներ , վարժարանին ազարակին մէջ արօրը թողլով՝ իրենց հայրենական կալուածոյն մէջ մաքր ձեռք առնուն :

Հ. ՊՕՂՈՍ Վ. ՊՕՏՆՈՒԷՏՐԵԵԱՆ
Անտովնեան Միաբանութեան

Գանձի մը Կսմոնք եւ Հրամանագր Երկրագործական Ընկե-
րութեան, եւ իւր Վարժարանաց:

Ա.

ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ

1° Երկրագործական Ընկերութիւնը հաստատուած է ի Կոստանդնուպօլիս՝ Հայաստանի եւ Հայաբընակ գաւառաց մէջ Երկրագործութեան նախնական վարժարաններ բանալու համար:

2° Ընկերութիւնը ունի Մատակարար Ժողով մը, բաղկացեալ Երկոտասան խորհրդականաց ընդ ատենապետին, որ Ընկերութեան վարչութիւնը կը կազմէ, եւ պաշտօնակալաց գործոց վերայ կը հսկէ:

3° Ընկերութեան Պաշտօնակալք Եւ Ատենադպիւրը, Գանձապետը, Համարակալը, վարժարանաց տեսուչները եւ հանգանակութեան հազարասրտները: Ասոնց ամենուն ըստ հարկին օգնականներ ալ կը արուին:

4° Ընկերութեան զանազան գործառնութեանց համար եւ ըստ պիտոյից մասնաւոր յանձնաժողովներ կ'ընտրուին Մատակարար Ժողովէն:

5° Ընկերութեան Ժողովոց մէ պաշտամանց անխտրաբար թէ եկեղեցականք եւ թէ աշխարհականք ընտրելի են:

6° Մատակարար Ժողովը պարտաւոր է Խարին անդամ մը գրաւոր տեղեկագիր մը հրատարակել Ընկերութեան մտից եւ ելից եւ յառաջագիմութեան, վարժարանաց թուոյն եւ աշակերտաց եւ ծախուց մասացուածոց, եւ այլ ուրիշ կարեւոր կետերու վերայ:

7° Ընկերութեան Ընդհանուր Ժողովը Մատակարար Ժողովոյն գործերը կը քննէ, եւ իւրաքանչիւր տարին նոյն Մատակարար Ժողովոյն երրորդ մասը նոր ընտրութեամբ կը նորոգէ:

ԴՐԱՄԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

8° Ամեն Հայազգի, թէ այր և թէ կին, ընկերութեան անդամ կրնայ գրուիլ բաժին մը վճարելով :

9° Ընկերութեան աստեկան բաժինն է քըսաննոց արծաթ Մէճիտիյէ մի, վճարելի կանխիկ կամ մաս առ մաս ըստ մասնաւոր կանոնաց :

10° Ընկերք կրնան նաև մէկէն աւելի բաժնի գըրուիլ . և ըստ այնմ աւելի ձայն կ'ունենան :

11° Որք մէկ անգամէն չորս Օսմանեան ոսկի վըճարեն , մշտնջենաւոր ընկեր կը սեպուին :

12° Բաժնից հանգանակութեան համար տասն բընակակից մերձաւոր ընկերներէն մէկը տասնապետ կ'որոշուի , և անոնց բաժինները կը ժողովէ և Հարիւրապետի մը կը յանձնէ : Հարիւրապետը տասն տասնապետներուն հաւաքածը Հաղարապետի մը կը յանձնէ , և ասիկայ ալ գանձապետին որոշած կերպովը տասն Հարիւրապետներէն առած գումարը Ընկերութեան արկից կը յանձնէ :

13° Նաև կ'աճայք կարող են Տասնապետի և Հարիւրապետի պաշտօն վարել :

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԵՐԿԱԿՊՐՅՈՒԹԵԱՆ

14° Վարժարանները պիտի բացուին քաղաքացի մեծ կամ գիւղօրէից մէջ , կից ունենալով մշակութեան յարմար և քաւական ընդարձակ երկիր մը , հաշուելով յիսուն արտավար առ իւրաքանչիւր աշակերտ :

15° Վարժարանները շատ մեծ և փասաւոր ըլլալու չեն , որպէս զի աւելի գիւրաւ գանազան տեղեր վարժարաններ բացուին . քայց իւրաքանչիւրը գոճէ քառասուն աշակերտաց բաւական պիտի ըլլայ :

16° Աշակերտաց ուսման ընթացքը չորս տարւոյ բաժնուած է, և իւրաքանչիւր տարի ուսումնասարա գասուն տեղ նոյնչափ նոր աշակերտք կ'ընդունուին :

17° Աշակերտք իրենք պիտի մշակեն երկիրը, բայց առջի տարիներուն մէջ իրենց խակութեան պատճառաւ հարկ է արտաքուստ մշակներ վարձել . բայց վերջէն, որչափ հնար է, այդ մշակները պակսեցնելու է :

18° Աշակերտները ընդունուած ատեննին պէտք է որ առ նուազն տասնուչորս տարեկան ըլլան, կազմուածքով առողջ, և աշխատելու և կրթուելու յարմար :

Դ .

ՈՒՍՄՈՒՆԻ ՎԱՐԺԱՐԱՆՍ

19° Այնպէս կ'ենթադրուի որ աշակերտք յառաջուց հասարակ նախակրթական վարժարանաց մէջ ընթեռնուլ, գրել և հաշուել սորված ըլլան . միանգամայն Հայ լեզուի, և պատմութեան, և աշխարհագրութեան վերայ տեղեկութիւն ունենան, ապա թէ ոչ երկրագործական վարժարանը պէտք է որ ասոնք ալ հոգայ . եթէ քիչ մը գիտեն, պէտք է որ նոյն ուսմանց մէջ յառաջանայնուն հոգ տանի :

20° Վարժարանին մէջ պիտի աւանդուին նաև բընական պատմութեան և երկրագործութեան ընդհանուր գիտելիք, ինչպէս . ճանչնալ հողոց տեսակները և յատկութիւնները, կենդանեաց բնաւորութիւնները, հիւանդութիւնները և դարմանները . երկրին բերոց պահպանութիւնը, կաթնեղինաց՝ ինչպէս պանրի, և կոգւոյ շինութիւնը, այգւոյ մշակութիւնը, ազնիւ և սովորական գինիներ շինելոյ կերպերը ևն . ևն :

21° Առանձինն խնամպիտի տարուի երկրագործական հին և նոր գործեաց գործածութիւնը և օգուտները սորվեցնելու :

22°. Աշակերտքն պիտի գիտնան հաւ-
ւոյ՝ կալուածոց ելքը և մուտքը բս զդատել, և մասնա-
ւոր հաշիւներ բռնել, երկիր մը չափել, և յատակագի-
ծը թղթոյ վրայ դժագրել. և այլ այսպիսիս :

24°. Նմանապէս պիտի ուսանին բնագիտութեան և
բնալուծութեան այն սկզբունքները, որոնք մշակու-
թեան պիտոյից ամենահարկաւոր են :

24°. Երկրագործական ուսմանց մաս կը կազմեն մը-
շակութեան յարակից արուեստներ, ինչպէս . դարբնու-
թիւն, հիւանութիւն, ատաղձագործութիւն և որմնա-
դրութիւն, որոնք հարկաւոր են երկրագործին իւր ա-
ռօրեայ պիտոյքը լեցնելու առանց ուրիշին կարօտ ըլլա-
լու, կամ մանր մէկ վնասու համար իւր գործէն դադ-
րելու . ինչպէս եթէ ձեռքի գործին կոտորուի, կամ
թէ ախոռին կամ բնակարանին մէկ կողմը աւրուի, և
կամ թէ բան մը աւելցնելու հարկ ըլլայ :

25°. Երկրագործական ուսմանց դասը, աշխատան-
քը, արուեստից պարապումը, և այլ զանազան զբաղ-
մունքները այնպէս պիտի բարեխառնին օրուան և եղա-
նակին համաձայն ժամանակադրով մը, որ ո՛չ ազարակին
պիտոյքը ետև մնայ, և ո՛չ ալ աշակերտաց յառաջագի-
մութիւնը վնասուի : Ընդհանրապէս օրուան կէսը ուս-
ման, և միւս կէսն ալ աշխատանքի տալու է :

Ե .

ՌԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԶԳԵՍ

26°. Երկրագործական վարժարանաց շէնքին համար
բաւական է, որ օդը առողջ և դիրքը գեղեցկահայ-
եաց ըլլայ, և մէջը ըստ ամենայնի կատարեալ մաքրու-
թիւն պահուի . ապա թէ ո՛չ աւելորդ՝ մանուսնդ թէ
ֆնասակար ևս է գեղեցիկ և զարդարուն շէնքեր ունե-
նալ :

27°. Վարժարանաց մէջ բնակութիւնը, կերակուրը,

պղեստը և թովանդակ իսկ ապրելու ձեւը՝ դռչտական
կենաց պարզութենէ դուրս պիտի չելայ, որպէս զի
քաղաքաց մեղի կենաց թուլութիւնը աշակերտաց վե-
րայ չտիրէ :

28° Երկրագործական վարժարանի մը համար, բու-
ւական է որ դետնայարկին վրայ մէկ յարկ մ'ալ ու-
նենայ: Գետնայարկին մէջ դորձատուններ, շտեմարան-
ներ, խոհանոց և սեղանատուն, առաջին յարկին մէջ
ալ դասատան և ննջարանի համար ընդարձակ սրահ-
ներ ըլլան :

29° Չգետը համաձև, բայց ոչ նորաձև, ըստ կա-
րի տեղւոյն զգետուց համեմատ, որչափ հնար է
թեթև, և հասարակ ասուիէ կամ կտաւէ :

30° Անկողիններն ևս ամենապարզ կերպով ըլլալու
են, որպէս զի մշակական չարքաշ կենաց ունակու-
թիւնը վրանին հաստատուի :

31° Ամէն բանէ աւելի անհրաժեշտ և անպատճառ
կը պահանջուի հոգ տանել մաքրութեան և պատշաճին
ի բնակութեան, ի զգետս, ի կերակուրս, և այլ ամէն
բանի մէջ :

